

Filosofie als vak in het onderwijs

Een uitgelezen manier om mensen te doen schitteren

Waarom filosofie als schoolvak in het secundair onderwijs?

In alle ons omringende landen wordt het als vanzelfsprekend beschouwd dat filosofie ook als vak een belangrijke rol vervult (UNESCO, 2007). In die context is de aanwezigheid van filosofie als schoolvak in het secundair onderwijs er onbetwistbaar. Reeds twintig jaar worden onder andere vanuit de academische wereld argumenten aangehaald om ook in Vlaanderen filosofie als volwaardig vak in de basisvorming op school in te voeren (Decorte J. & Vanheeswijck G., 1991). Tot nog toe is dat jammer genoeg niet gebeurd.

Wij menen dat de invoering van filosofie als vak in de derde graad van het secundair onderwijs om verschillende redenen aangewezen is:

Ten eerste heeft het secundair onderwijs onder meer als doel leerlingen een algemene vorming aan te bieden. Die moet hen in staat stellen om op een volwassen wijze en als verantwoordelijke burgers actief aan de samenleving te participeren. Als geen ander vak daagt filosofie de leerlingen uit om kritische kernvragen te stellen met betrekking tot de essentie van leven en samenleven. Filosofie speelt reeds eeuwenlang als redelijke en kritische reflectie een invloedrijke rol. Daarbij heeft ze alle facetten en dimensies eigen aan ieder mens-zijn en aan alle uitingen van humane cultuur aan een kritische blik onderworpen. Door de leerlingen te initiëren in de filosofische traditie, biedt men hun uitstekende kansen om die cultuur en de samenleving waarin ze is ingebed, te begrijpen.

Namens de vkgroepen Wijsbegeerte van de K.U.Leuven, de UA, de UGent, de VUB en de Raad van Bestuur van VEFO vzw. Auteurs: Luc Braeckmans (UA), Gustaaf Cornelis (VUB), Stefaan Cuypers (K.U.Leuven), Filips Defoort (K.U.Leuven), David Dessin (K.U.Leuven), Esther Goudsmit (VUB), Bert Leuridan (UGent), Herman Lodewyckx (VEFO vzw), Katrien Schaubroeck (K.U.Leuven), Iris Snoeck (UA), Johan Stuy (VUB), Antoon Vandeveld (K.U.Leuven), Wim Van Moer (VUB), Sofie Vercootere (UGent), Peter Visser (UA en VEFO vzw) en Erik Weber (UGent).

Ten tweede geeft onderzoek aan dat precies de studie van filosofie bij leerlingen belangrijke vaardigheden aanscherpt, zoals: cognitieve vaardigheden (probleemoplossend denken, kritische zin, analyserend vermogen, synthetiserend vermogen, enz.), vaardigheid tot dialogeren, ... (zie addendum). Met andere woorden vaardigheden die verwijzen naar vele competenties (Rondhuis T., 2005). Dergelijke effecten geven voldoende reden om aan te nemen dat de invoering van het vak filosofie op voortreffelijke wijze zou bijdragen tot de realisatie van tal van vakoverschrijdende eindtermen (Ministerie van Onderwijs en Vorming, 2009).

Ten derde is filosofie een logische en onvervangbare aanvulling op het bestaande curriculum. Ondanks raakpunten onderscheidt het vak filosofie zich wezenlijk van andere schoolvakken. Het studiegebied van de historische en hedendaagse, academische filosofie verschilt van dat van de moderne en hedendaagse wetenschappen (zowel de geesteswetenschappen als de sociale wetenschappen, de natuurwetenschappen en de biomedische wetenschappen). In haar eigenheid biedt filosofie namelijk een fundamentele ondersteuning van deze wetenschappen en een essentiële aanvulling erop. Bovendien is filosofie duidelijk onderscheiden van, maar complementair met de levensbeschouwelijke vakken. Filosofie benadert immers ethische en zingevingsvragen vanuit een onafhankelijk denkkader en is vanuit deze eigen positie hoegenaamd geen bedreiging voor de levensbeschouwelijke vakken.

Inhoudelijke themata van filosofie als vak in het secundair onderwijs

Het vak moet aandacht besteden aan relevante themata die bepalend zijn voor wie vandaag bewust in het leven staat. Daarbij worden filosofische inzichten, vaardigheden en attitudes aangeleerd, die verder gaan dan louter kennisoverdracht.

Ten eerste hebben leerlingen nood aan een grotere *democratische geletterdheid*. Het ontbreekt hun dikwijls aan fundamentele die nodig zijn om een democratische samenleving te begrijpen en om er als kritisch burger

aan te kunnen deelnemen (Kerr, D., Sturman, L., et al. 2010). Wat is vrijheid van meningsuiting? Wat is vrijheid van godsdienst? Wat is vrijheid *in se*? Wat is democratie? En bovenal: wat zijn deze begrippen niet? En hoe ga je er (al dan niet) mee om? Filosofie (meer bepaald politieke en sociale filosofie, moraalfilosofie en wijsgerige antropologie) speelt in de behandeling van deze en andere vragen een belangrijke rol.

Daarnaast is er ook nood aan een grotere *wetenschappelijke geletterdheid*. Hiermee bedoelen we niet in de eerste plaats een grotere kennis van de fysica, de chemie, de biologie, enz. – al onderschrijven we graag het belang van deze vakspecifieke kennis. Wel verstaan we hieronder inzichten *over* de wetenschap: wat is wetenschappelijke kennis en wat is ze niet? Hoe komt ze tot stand? Hoe speelt ze haar rol in de samenleving? Wat is haar positie ten opzichte van andere kennisvormen? ... Filosofie (meer bepaald wetenschapsfilosofie, logica en kennisleer) speelt ook hier een belangrijke rol. Filosofie is in haar actuele gestalten uitsluitend te begrijpen wanneer men zicht heeft op de belangrijke wendingen die zij in de loop van haar geschiedenis heeft genomen. Daarom ligt het voor de hand om bovenstaande thema's historisch toe te lichten, aan de hand van toonaangevende figuren als Plato, Aristoteles, Augustinus, Maimonides, Averroes, Avicenna, Thomas van Aquino, Descartes, Hume, Kant, Hegel, Mill, Popper, Wittgenstein, Heidegger, Arendt, Rawls, Nussbaum en talloze andere filosofen uit zowel de continentale als de analytische traditie. In functie van de studierichting en de opties die de leerling in het secundair onderwijs heeft gekozen, en met respect voor de culturele achtergronden van de leerling en voor de pedagogische vrijheid van de school, zijn verder optionele verdiepingen en thematisch gedifferentieerde accenten mogelijk (Ceulemans C., 2008). Op dit moment zijn er al veel randvoorwaarden vervuld om filosofie als vak op een kwalitatief hoogstaande manier in te voeren. Er is bijzonder veel degelijk binnen- en buitenlands didactisch materiaal beschikbaar (zie bibliografie). Jaarlijks leveren de vier Vlaamse vakgroepen masters in de wijsbegeerte af. Er is ondersteuning vanuit deze vakgroepen en vanuit (inter)nationale beroepsverenigingen voor de leerkrachten filosofie. Bovendien organiseren de vakgroepen lessenreeksen en lezingen gericht op een breder, filosofisch geïnteresseerd publiek. Als de Vlaamse onderwijswereld en de politieke verantwoordelijken de aanbevelingen van UNESCO en onze oproep volgen en filosofie als vak invoeren, grijpen we een uitgelezen kans om 'leerlingen werkelijk te doen schitteren'.

The very mission of UNESCO, dedicated to serving the intellectual and moral solidarity of humanity, is to embrace and promote knowledge as a whole.

In an open, inclusive and pluralistic, knowledge-oriented society, philosophy has its rightful place. Its teaching alongside the other social and human Sciences remains at the heart of our concerns. (...) The message conveyed by this study transcends the reality of the findings. It reveals a real desire to safeguard philosophy, to safeguard both its teaching and its perennial nature. This message means to convey a strong conviction: the right to philosophy for all. (UNESCO, 2007: ix-xv)

Noot

- 1 Een experimentele groep (105 kinderen van 10 jaar) kreeg gedurende 16 maanden 1 uur *collaborative interactive dialogue* per week. Een controlegroep (72 kinderen van 10 jaar) kreeg gedurende deze periode het gewone curriculum. De verbale en niet-verbale cognitieve capaciteiten van beide groepen werd gemeten aan de hand van de Cognitive Abilities Test (CAT3), zowel vóór als na de interventie. De experimentele groep vertoonde een belangrijke vooruitgang; de controlegroep vertoonde geen vooruitgang.

Literatuur

- Ceulemans C. (2008) *Kansen creëren door filosoferen met leerlingen in beroeps- en technisch onderwijs*. Broechem, VEFO vzw
- Decorte J., Vanheeswijck G. (1991) Filosofie in het middelbaar onderwijs. Negen stellingen. *Streven*, 58, 145-50
- Kerr, D., Sturman, L., Schulz, W., & Burge, B. (2010) *ICCS 2009 European Report: Civic knowledge, attitudes and engagement among lower secondary students in 24 European countries*, Amsterdam: IEA
- Ministerie van Onderwijs en Vorming (2009) *Nieuwe vakoverschrijdende eindtermen voor het secundair onderwijs*. Brussel, Agentschap voor Onderwijscommunicatie, Afdeling Informatie en Communicatie
- Rondhuis T. (2005) *Philosophical Talent. Empirical investigations into philosophical features of adolescents' discourse*. Rotterdam, Veenman Drukkers
- Smet P. (2010) *Mensen doen schitteren. Eerste oriëntatienota hervorming secundair onderwijs*, Brussel, Ministerie van Onderwijs en Vorming
- UNESCO (2007) *Philosophy: a School of Freedom. Teaching philosophy and learning to philosophize: status and prospects*. Parijs, UNESCO publishing
- UNESCO-centrum Vlaanderen (1998) *Dossier democratie en filosofie in Vlaanderen, in het kader van UNESCO-studiedagen georganiseerd te Parijs op 15 en 16 februari 1995*

Didactisch materiaal – Vlaanderen en Nederland

- Braeckman A., Raymaekers B. en Van Riel G. (2008) *Handboek Wijsbegeerte*. Leuven, LannooCampus
- Geerlings E. (2007) *Het oog in de storm. Wegwijs in de filosofie* 48

- Hand-, werkboeken en docentendossier, Amsterdam, Boom
- Roelands K., Vandendriessche D. (ed.) (2008) *Sofia, mijn lief: een verkenning in de filosofie*. Handboek en handleiding, Meche-
len, Plantyn
- Slagter M., Slagter S. (2008) *Leren filosoferen. Methode voor de tweede fase en cursorisch onderwijs*, Amersfoort, Thieme Meulenhoff
- Vermeersch E., Braeckman J. (2008) *De rivier van Herakleitos. Een eigenzinnige visie op de wijsbegeerte*, Antwerpen, Houtekiet
- Tijdschrift 'Filosofie' met o.a. de vaste rubriek 'Filosofie & Onderwijs'
- VFVO – Vereniging Filosofiedocenten in het Voortgezet Onderwijs
- BCFVO – BegeleidingsCommissie Filosofie in het Voorgezet Onderwijs

Didactisch materiaal – Internationaal

- Assmann L., Bergmann R., Henke R.W. (2004) *Zugänge zur Philosophie*, Berlin, Cornelsen
- Liessmann K. P., Zenatu G., en Lacina K. (2009) *Vom Denken. Einführung in die Philosophie*, Wenen, Braumüller
- Onfray M. (2001) *Antimanuel de philosophie. Leçons socratiques et alternatives*. Rosny, Bréal
- Peters J., Rolf B. (2010) *Philo-Praktisch. Unterrichtswerk für Praktische Philosophie in Nordrhein-Westfalen*, Bamberg, C.C. Buchner
- Zie ook het uitgebreide filosofieaanbod bij Miltitzke Verlag:
AIPPh – Association Internationale des Professeurs de Philosophie

Addendum

Filosofen en de ontwikkeling van cognitieve vaardigheden (Bert Leuridan)

Filosofen met jongeren (bijvoorbeeld aan de hand van het P4C-programma van Matthew Lipman (1922 – 2010) waarin gewerkt wordt met onderwerpen als 'kennis', 'tijd', 'vrijheid', 'samenleving'...) bevordert de algemene cognitieve vaardigheden van deze jongeren. We bespreken kort twee wetenschappelijke onderzoeken en een meta- onderzoek die dit staven.

Topping K.J. & Trickey S. (2007a) rapporteren, op basis van een grootschalig veldexperiment, dat filosofen met jongeren en kinderen (*Philosophy for Children* (P4C) en *Thinking through Philosophy*) een significant en gunstig effect heeft op zowel de verbale als de niet-verbale en kwantitatieve cognitieve capaciteiten van leerlingen.¹ Jongens en meisjes profiteren in gelijke mate van dit effect. De gemiddeld sterke leerlingen (2de en 3de kwartiel van de *pre-test ability*) profiteren het meest, op de voet gevolgd door de 'zwakkere' leerlingen (4de kwartiel). De onderzochte interventie (1u/week, gedurende 16 maanden) achten de auteurs rela-

tief goedkoop. Wel waarschuwen ze voor een te optimistische interpretatie/extrapolatie van de resultaten.

In een bijkomende studie rapporteren Topping K.J. & Trickey S. (2007b) bovendien dat het bekomen effect ook op langere termijn (2 jaar) blijft bestaan. Met andere woorden: ook nadat de betrokken leerlingen secundair onderwijs hadden aangevat, bleven ze profiteren van P4C in de lagere school, zelfs al kregen ze tijdens die 2 jaar geen P4C meer. Hier profiteerden de 'sterkere' leerlingen (1ste kwartiel van de *pre-test ability*) wel het meest.

De resultaten van Topping K.J. & Trickey S. (2007a) komen tenslotte overeen met de bevindingen van Trickey S. & Topping K.J. (2004), een metastudie waarin op basis van tien studies over P4C in lagere en middelbare scholen wordt geconcludeerd dat er een consistent, zij het bescheiden (*moderate*) effect van P4C waar te nemen is op onder meer logisch denken, leesvaardigheid, wiskundig inzicht, zelfvertrouwen, en redeneervermogen. De betrokken studies werden streng geselecteerd op basis van hun methodologische kwaliteiten.

Referenties addendum

- Topping K.J. & Trickey S. (2007a), "Collaborative Philosophical Enquiry for School Children: Cognitive Effects at 10-12 Years", *British Journal of Educational Psychology*, 77: 271-288.
- Topping K.J. & Trickey S. (2007b), "Collaborative Philosophical Inquiry for Schoolchildren: Cognitive Gains at 2-Year Follow-Up", *British Journal of Educational Psychology*, 77: 787-796.
- Topping K.J. & Trickey S. (2004), "Philosophy for Children: a Systematic Review," *Research Papers in Education*, 19(3), 365-380.
- Voor verdere literatuur over dit onderwerp verwijzen we naar de referenties van de betreffende artikels.